

WANNEER DE KRAAN

Leidingwater, elektriciteitsdistributie of afvalophaling. Hoewel we er haast iedere dag gebruik van maken, staan we niet vaak stil bij wat deze materiaal- en energiestromen betekenen in het dagelijkse leven. Maar dan komt er ineens geen water meer uit de kraan.

STOPT

Juli 2018. Na weken van aanhoudende droogte kondigen de Belgische provincies West- en Oost-Vlaanderen als eersten acties aan die het verbruik van drink- en oppervlaktewater moeten beperken. Niet veel later volgen de andere Belgische provincies. Zelfs in het waterrijke Nederland worden meer en meer waterschappen gedwongen tot het nemen van uitzonderlijke maatregelen om aan de watervraag te kunnen blijven voldoen. Een verbod op het oppompen van grond- of oppervlaktewater, op het wassen van auto's, vullen van zwembaden of besproeien van tuinen en gewassen moet er, samen met een algemene oproep om zuinig om te gaan met water, voor zorgen dat de watervoorraden gewaarborgd blijven.

Nog maar in het voorjaar van 2018 werd het Belgische beleid voor tijden van droogte en waterschaarste bijgesteld. Naar aanleiding van de steeds terugkerende periodes van waterschaarste tijdens de zomers ervoor, was gebleken dat een vernieuwde visie op het waterverbruik nodig was. Dat lijkt een teken van een toenemend bewustzijn over de niet vanzelfsprekende beschikbaarheid van water – of zelfs over de toenemende gevolgen van de klimaatopwarming. En toch. Hoewel berichten over de hoge temperaturen, het uitblijven van regen en de mogelijke gevolgen voor de beschikbaarheid van drinkwater niet van de voorpagina's waren weg te slaan, leek de modale burger zich slechts weinig aan te trekken van de – nochtans verplichte – maatregelen. Het gazon werd groen gehouden, moestuintjes bewaterd en overal te lande werd er lustig in zwembadjes geplonsd. Landbouwers en sportclubs vroegen uitzonderingen. Dikwijls kregen ze die ook – en wanneer dat eens

niet het geval is verbruikten ze, meestal nog niet eens zo stiekem, toch. Wie (legaal) zijn auto wil wassen kan nog altijd gewoon naar de carwash. De industrie blijft zelfs volledig buiten schot van de droogtemaatregelen. Resultaat? Tijdens de droogte van de zomer van 2018 was het verbruik van leidingwater in België en Nederland bovengemiddeld.

Tijdens crises als de aanhoudende droogte van afgelopen zomer wordt een zeer merkwaardige paradox blootgelegd. Enerzijds wordt duidelijk hoezeer we in ons dagelijks leven afhankelijk zijn van de toegang tot materiaalstromen zoals die van water. Het is ietwat vreemd hoe weinig we ons daarvan bewust zijn. We gaan ervan uit dat het vanzelfsprekend is dat wanneer we de kraan opendraaien er water uitstroomt en ons glas of bad volloopt. Anderzijds is het alledaagse gebruik van water dan weer zo evident – of is het onontkoombaar? – dat we in tijden van schaarste ons gedrag amper aanpassen, zelfs als dit betekent dat we daarmee de toekomstige beschikbaarheid van water compromitteren.

Een stedelijke kwestie

De droogte en de daarmee gepaard gaande waterschaarste is niet het enige voorval dat ons de laatste paar jaren heeft gewezen op de kwetsbaarheid van de organisatie van de materiaal- en energiestromen die onze levensstijl onderschragen. In 2006 zette het ontkoppelen van slechts twee hoogspanningsleidingen grote delen van Europa zonder stroom. De reden? Een enkel cruiseschip moest onder de leidingen door kunnen varen. België kende in 2014, 2015 en nu ook weer in 2018, de chaos die het zogenaamde

'afschakelplan' teweegbrengt. Met het uitvallen van enkele kerncentrales kan de nodige stroomproductie niet gegarandeerd worden bij pieken in de energievraag. Wanneer een tekort zou optreden worden bepaalde gebieden van het net gehaald. Nederland is dan weer deels afhankelijk van de invoer van buitenlands afval voor haar energieproductie. Al lijkt dat toch net iets comfortabeler dan dat het vuilnis omwille van sociale spanningen gewoon niet wordt opgehaald, wat bijvoorbeeld in Gent al meermaals het geval was. Daarnaast duiken er elk jaar ook weer berichten op van bepaalde soorten groenten en fruit die bijvoorbeeld omwille van een late of te strenge vorst, een te warme winter, overvloedige regenval, droogte, overmatige consumptie of een politieke boycot schaarser zullen zijn.

De toegang tot stromen als water, voedsel, energie of afvalophaling en -verwerking moet dus georganiseerd en gereguleerd worden. Dat is enerzijds noodzakelijk vanuit een sociaal oogpunt. Hoe verdelen we immers de beschikbare grondstoffen? Krijgt ieder een deel? Wat hij of zij kan betalen? Of hebben sommigen meer rechten dan anderen? De organisatie van deze stromen behelst echter ook zeer tastbare stedenbouwkundige overwegingen. Van oudsher heeft elke nederzetting nood aan zuiver water, aanvoer van voedsel, werkkrachten. Verder beschikt elke nederzetting liefst ook nog over een aantal verbindingen met andere plaatsen zodat wat ontbreekt kan worden ingevoerd. Samen met de sociale structuren creëert de stedelijke organisatie van de ritmes en de ruimtelijke dimensie van de materiaal- en energiestromen zo de conditie waarin het dagelijks leven zich afspeelt. Op welke manier deze context georganiseerd wordt, bepaalt dus hoe we als maatschappij omgaan met de beperkte beschikbaarheid van grondstoffen en hoe bepaalde manieren van leven (al dan niet) mogelijk worden gemaakt.

Was de relatie tussen dit soort vraagstukken en de stedelijke ervaring eerst nog zeer direct, dan verdwenen zij in de loop van de tijd naar de achtergrond. Zeker sinds de aanvang van de industriële tijd is het publiek debat met betrekking tot uitdagingen in de huisvesting of mobiliteit prominenter aanwezig dan deze over voedsel of water. Meer zelfs, dikwijls wordt de organisatie van deze nutsvoorzieningen ook letterlijk aan het oog onttrokken. In de plaats van stinkende waterlopen voert ondergrondse riolering het afval af; leidingwater maakt het overbodig om aan te schuiven bij de pomp (watertorens zijn ook al lang niet meer de in het oog springende stedelijke monumenten die het ooit waren); groenten en fruit komen niet meer van het veld, maar uit de winkel. Het omgaan met het stedelijk metabolisme verdwijnt zo uit de dagelijkse ervaring, het vraagstuk over de organisatie van de materiaalstromen lijkt definitief opgelost. Of toch voor zolang de kraan blijft lopen.

Wasting a good crisis

Gebeurtenissen zoals de droogte, een (mogelijke) black-out, een voedsel- of een afvalcrisis laten zien dat de vraagstukken rond water, energie, de voedselproductie of afvalverwerking zeker niet voor eens en voor altijd opgelost zijn. Wat opeens duidelijk wordt, is hoe de organisatie van tal van materiaal- en energiestromen vervat geraakt is in een 'black box'. We weten eigenlijk niet goed hoe die materialen juist tot bij ons komen. Pas wanneer dat niet meer het geval is en we beperkt worden in ons handelen, stellen we ons vragen. Plots is de watervoorraad niet langer oneindig en blijkt er een directe link te bestaan tussen ons verbruik van water en de beschikbaarheid ervan. Of ineens wordt duidelijk dat de groenten en fruit op ons bord de halve wereld afreizen en afhangen van de uitbuiting van veraf wonende telers en goedkope truckchauffeurs. Vaak wordt slechts op momenten van crisis duidelijk op welk bestel onze alledaagse consumptiegewoonten juist steunt én welke exploiterende systemen – zowel op sociaal als op ecologisch vlak – ze op hun beurt weer in stand houden. Deze crisismomenten lijken dan ook het uitgelezen ogenblik om de organisatie van bepaalde materiaalstromen te evalueren en zo nodig aan te pakken: 'Never waste a good crisis'.

Als de reactie op de waterschaarste tijdens de droogte één ding leert is het dat, ondanks alle reuring, ophef en consternatie, er van een diepgaande reflectie of grondige bijsturing meestal niet veel in huis komt. En dat ligt niet enkel aan de planten waterende en zwembad vullende medemens. Ook vanuit een hoger niveau blijft een meer structureel antwoord achterwege. Tijdens de Belgische stroomcrisis bracht de regering bijvoorbeeld het al eerder aangehaald afschakelplan naar buiten dat vastlegde wat te doen wanneer de elektriciteitsproductie niet zou volstaan. Het plan geeft echter nauwelijks inzicht in het waarom van het stroomtekort en biedt weinig houvast om gelijkaardige situaties in de toekomst te voorkomen. De discussie gaat dan al snel over of het nu wel of niet opportuun is om de gemeentelijke kerstverlichting aan te steken en of er toch niet gewoon opnieuw moet geïnvesteerd worden in kernenergie. Wanneer Nederland beslist om minder gas te ontginnen, kiest België er niet voor om het Nederlandse gas te vervangen door alternatieve verwarmingsinfrastructuur, maar laat het grote werken uitvoeren zodat gas kan worden geïmporteerd uit verder afgelegen landen.

Op momenten van crisis wordt duidelijk op welk bestel onze alledaagse gewoonten steunen

Ook bij terugkerende situaties van bijvoorbeeld droogte, overvloedige regen of late vorst worden boeren niet aangezet om hun landbouwmodel te herbekijken. Ze rekenen erop dat deze situaties als 'uitzonderlijke (landbouw)rampe' erkend worden. Als de droogte van 2018 wordt erkend zijn er in België de laatste drie jaar zo al drie algemene rampen geweest (één voor regenval en twee voor droogte). Het uitzonderlijk karakter van de ramp zou er echter moeten in bestaan dat de situatie maar eens om de twintig jaar voorkomt. Verzekeraars en de overheid onderhouden zo een misschien wel onaangepaste landbouwsector en spenderen fondsen die gebruikt zouden kunnen worden voor de ontwikkeling van een alternatief landbouwmodel. Dat deze 'rampen' in deze procedure als natuurverschijnselen beschouwd worden maakt verder dat de eigen verantwoordelijkheid in deze problematiek wordt gemaskeerd.

De waterschaarste van 2018, de onzekere stroomtoevoer uit 2014 en andere zulke crises maken ons bewust van het metabolisme van de stad. Ze tonen hoe vele alledaagse activiteiten en gewoontes uit het dagelijkse leven afhangen van allerhande materiaal- en energiestromen. De collectieve organisatie van stromen als voedsel, afval of water bepaalt in grote mate hoe we kunnen (samen)leven. De aanhoudende crises wijzen ons erop dat we de discussie over hoe we deze stromen willen organiseren, zowel maatschappelijk als in de ruimte, al te lang uit de weg zijn gegaan. Het valt daarom op dat deze momenten van crisis niet leiden tot een omslag in de structuur van het stedelijk metabolisme. Het lijkt alsof niet enkel haar gebruikers zijn vastgeroest in oude gewoontes, maar ook het maatschappelijk systeem onhoudbare praktijken telkens weer herbevestigt.

Dieter Bruggeman (dieter.bruggeman@ugent.be) is onderzoeker aan de vakgroep architectuur en stedenbouw van de UGent en redacteur bij AGORA.